

Analysis of Saadi's Political Thought in the Interaction and Confrontation of Discourse Systems (Case Study of Four Odes of Praise)

*Fateme Arabzade*¹, *Ghodratolah Taheri*², *Nasrin FaghihMalekmarzban*³

Recived: 13/4/2025 **Review:**15/8/2025 **Accepted:** 6/11/2025

Abstract

Imagology is a branch of comparative literature that examines the image of the "I" and the "other" in a literary work. The development of relationships, travel and communication caused the Iranian "me" to be more exposed to the culture, customs and opinions of the European "other" and to correct old mental assumptions or to start creating new mental stereotypes. Today we are left with many travelogues from the Qajar era that can be cited as valid evidence to examine the image of "the other". Ezz al-Doulah's Travelogue in Europe is one of the first anecdotes from the point of view of an Iranian prince. The purpose of this research is to examine the images described in Ezz al-Doulah's Travelogue in Europe and to clarify how the image of "the other" is reflected in the work and at the same time, show how the Iranian "me" presents itself during the observations. To this end, we will use the descriptive-analytical method in data analysis, and we will specifically use Ditzel's view of imagology. This research shows that the

¹ Corresponding author, phd candidate Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

. fatemearabzade98@gmail.com ORCID: 0000-0002-5885-8072

² PhD of Persian Language and Literature Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, Gh_Taheri@sbu.ac.ir; ORCID:0000-0003-0928-5148

³ PhD in Persian language and literature Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature, Al-Zahra University, Tehran, Iran, Nfaghih@alzahra.ac.ir ORCID: 0000-0002-7850-292X

representation of images from the traveler's point of view emphasizes "the superiority of the identity of the other" from different dimensions and to "ignore one's own identity".

Keywords: *Saadi's odes, analysis of discourse and political thought, religious discourse in Saadi's poetry, rationalism in Saadi's poetry, self and other in Saadi's poetry.*

1. Introduction

This study examines Saadi's political thought through the analysis of four selected qasidas (odes), exploring the discourses present in his works and their interactions. Despite extensive research in Persian literature, there remains a need to analyze influential literary figures like Saadi, whose writings have shaped Iranian culture and language. This research employs discourse analysis, a method that utilizes linguistic tools and semantic processes to uncover hidden structures and dominant ideologies within texts.

The selection of qasidas is based on their historical grounding and specificity, as they address real political figures of Saadi's time. These texts reflect the socio-political conditions of his era and reveal his perspectives on governance and legitimacy. By analyzing how Saadi legitimizes or delegitimizes individuals and ideas, the study identifies his intellectual framework and its alignment or divergence from the dominant discourses of his time.

Research Question(s)

The study ultimately addresses two main questions:

- (1) Which discourses are present in Saadi's political thought?
- (2) How do these discourses interact and confront each other?

2. Literature Review

2.1

In the article "A Re-reading of the First Chapter of Saadi's Bustan with an Approach to Legitimization in the Discourse of Governance," published in the scientific-research journal *Textual Studies in Literature* by the same author (2020), the first chapter of Bustan, which is directly related to governance, has been examined in terms of methods of legitimization within this discourse. However, this article solely employs van Leeuwen's approach and does not address ideological othering in the text.

2.2

"Others in the Mirror of Saadi's Golestan and Bustan," a Master's thesis by Hadi Yazdani (2009) from the University of Ilam, identifies the most significant perspectives on "self" and "other" in Golestan and Bustan as being shaped by social class, race and language, religion, and gender. Through this lens, the author argues, one can gain insight into Saadi himself and the people of his time. While this research focuses on Golestan and Bustan, our study centers on analyzing Saadi's qasidas (odes) addressed to his own and non-own patrons. Additionally, the tools of self-legitimization and delegitimization of others, alongside the discourses that define the self or the other, are among the key issues explored in this research.

Page | 35

In a thesis titled "An Analysis of the Fourth and Eighth Chapters of Saadi's Golestan Based on van Leeuwen's Framework: Representation of Social Actions in Discourse" (Shiraz University, Afrouz Rafiei, 2012), the author first examines the prominent discursive features in the fourth and eighth chapters of Saadi's Golestan and then explains the distinctions between these discourses based on van Leeuwen's framework. The difference between this research and the present article lies, on the one hand, in the texts analyzed and, on the other hand, in the chosen approach

3 Methodology

This research employs a discourse analysis approach, drawing on the theoretical frameworks of Teun van Leeuwen and Teun A. van Dijk, to examine Saadi's qasidas (odes) and uncover the political discourses embedded within them. The study focuses on identifying the persuasive strategies Saadi uses to legitimize the "self" and delegitimize the "other," as well as analyzing the ideological dynamics at play.

Van Leeuwen's Framework

Van Leeuwen (2008) defines discourse as knowledge constructed by social forces within a specific social context, enabling the production and interpretation of particular social actions. His framework emphasizes the relationship between language and society, focusing on sociolinguistic and semantic components embedded in linguistic features. These elements reveal how authors represent social activities through textual language.

Van Leeuwen identifies four key strategies for legitimization or delegitimization within discourse:

Authorization: Legitimacy is granted through reference to established traditions, laws, institutions, or authoritative figures, such as religious texts or socially recognized expertise.

Moral Evaluation: Texts seek to legitimize claims by aligning them with moral values, often through indirect references to ethical systems via adjectives, analogies, or abstractions.

Rationalization: This strategy involves justifying actions or ideas by linking them to institutionalized goals or societal norms. It employs explanations, definitions, or predictions to present the discourse as logical and purposeful.

Mythification: This process involves creating or recounting stories or myths that reward legitimate actions and punish illegitimate ones, embedding ideological messages within narrative structures.

These strategies can operate independently or in combination, either legitimizing certain discourses or critiquing and undermining others. They are typically embedded in descriptive and prescriptive statements, often occupying the most prominent positions in a text (Van Leeuwen, 2008: 94).

Van Dijk's Social-Cognitive Approach

Van Dijk's theory integrates discourse, cognition, and society into a triangular framework, emphasizing the role of cognition in communication and social interaction. He defines discourse as a communicative event with three main dimensions:

Language Use: The linguistic structure and function of the text.

Belief Systems: The cognitive aspect, where discourse reflects and shapes shared beliefs and ideologies.

Social Interaction: The situational context in which discourse occurs, highlighting its role in constructing and negotiating social relationships.

Van Dijk also introduces the concept of the ideological square, which outlines four strategies used in ideological discourse:

Emphasizing the positive aspects of the "self."

Highlighting the negative aspects of the "other."

Ignoring the positive qualities of the "other."

Concealing the negative traits of the "self."

These strategies revolve around two axes: positive self-presentation and negative other-representation. They manifest through textual markers that reflect these ideological biases (Van Dijk, 1995: 143). This model allows for a nuanced understanding of how power dynamics and ideological undercurrents shape discourse.

Application to Saadi's Works

This study applies van Leeuwen's framework to identify the persuasive tools Saadi employs in legitimizing or delegitimizing individuals and groups. Simultaneously, van Dijk's ideological square is used to analyze the content Saadi seeks to highlight or marginalize. By examining these discursive strategies, the research moves from macro-level discourse analysis to micro-level textual exploration, uncovering hidden meanings and ideological layers within Saadi's qasidas.

The integration of these frameworks enables a comprehensive understanding of the interplay between language, ideology, and social context in Saadi's works, shedding light on his political thought and the historical conditions of his time.

4. Results

In his qasidas addressed to the Atabegs of Fars and his own ministers, such as Ata Malek Joveyni, Saadi extensively employs ****moral evaluation**** and ****rationalization**** to legitimize their rule. These rulers are depicted as morally and rationally legitimate through repeated use of attributes such as just, trustworthy, and virtuous. By emphasizing rationalization, Saadi portrays their governance as a means to achieve social objectives like maintaining order and justice, justifying their legitimacy by highlighting the positive societal impacts of their actions.

In contrast, in qasidas addressed to the Mongols, particularly Ankanu, Saadi focuses on delegitimizing their authority by critiquing their unstable power and harsh, oppressive policies. He uses allegories and analogies to underscore the transient nature of worldly power and the fragility of the Mongol ruling system, characterizing their reliance on force and swords as their sole source of authority. This reflects Saadi's effort to delegitimize foreign rule while advocating for reform among rulers to improve societal conditions.

When addressing ideal rulers, Saadi integrates both "religious" and "rationalist discourses" to justify and consolidate their power. In an era dominated by Ash'arite ideology and fatalistic thought in Shiraz, Saadi balances the divine concept of kings as "God's shadow" with an emphasis on rational governance and social responsibility. Through rational arguments, he highlights enduring principles such as justice and care for the populace, thereby legitimizing the political systems of his ideal rulers.

In qasidas directed at the Mongols, Saadi employs rational arguments to explain the anticipated consequences of their unjust and

coercive policies. He warns these rulers of the natural outcomes of injustice and oppression, urging them toward justice-oriented governance by predicting the destructive results of their harsh policies. This demonstrates Saadi's dual approach: delegitimizing foreign rule while attempting to guide rulers toward equitable governance.

Through these strategies, Saadi skillfully navigates the interplay between legitimization and delegitimization, using moral, rational, and religious frameworks to shape his political discourse and influence societal perceptions of power and governance.

References

In Persian

- Bayani (Eslami Nedoshan), Shirin (1381). Religion and State in Iran During the Mongol Period . Tehran: University Publication Center, 2nd edition, Volumes 1 and 2.
- Browne, Edward Granville (1351). From Saadi to Jami: A Literary History of Iran from the Mid-7th Century to the End of the 9th Century Hijri, the Era of Mongol and Tatar Domination, Translated and annotated by Ali Asghar Hakmat, 3rd edition, Tehran: Ibn Sina.
- Eslami, Rouhollah (1397). Saadi's Political Treatise, Tehran: Tisa Publications.
- Foladi, Mahnaz; Mohammad Sarvar Molaei, and Mehdi Farahadi Monfared (1383). The Impact of the Mongol Invasion and Rule on Persian Poetry, Master's Thesis, Al-Zahra University.
- Gorji, Mostafa; Zahra Hayati, and Seyyed Mohsen Hosseini Mokhar (1386). Common Principles of Iranian Identity Through Mystical Texts, From Iranian Identity . Tehran: Soore Mehr Publications.
- Iqbal Ashtiani, Abbas (1388). Mongol History, Tehran: Amir Kabir.
- Mohaved, Zia (1378). Saadi . Tehran: Tarh-e No.
- Mosleh al-Din Saadi Shirazi (1389). Saadi's Qasidas, 3rd edition, Tehran: Gorgānus.
- Omidi, Ali, and Ahmadi Nejad, Hamid (1397). "Gray Othering in Ferdowsi's Shahnameh Based on Laclau and Mouffe's Discourse Theory," National Studies, 19(2) (74), pp. 23-42.
- Qazvini, Mohammad (1317). The Praised Ones of Sheikh Saadi, Tehran: Journal of "Education and Training."
- Rezaei Panah, Amir, and Shokouti Mogharrab, Somayeh (1395). Political Discourse Analysis, 2nd edition, Tehran: Tisa.
- Shimizu, Naomi (1390). Ethical Criteria in Saadi's Works . Tehran: Scientific-Cultural Publications.
- Tabatabai, Seyyed Javad (1386). An Introduction to the Theory of Iran's Decline, 7th edition, Tehran: Contemporary Perspective Research Institute.

- Tabatabai, Seyyed Javad (1394). History of Political Thought in Iran, Tehran: Minooye Kherad.
- Van Dijk, Teun A. (1382). Studies in Discourse Analysis: From Text Grammar to Critical Discourse Analysis, Translator: Pirooz Izadi, Tehran: Media Studies and Research Center.
- Van Dijk, Teun A. (1394). Ideology and Discourse, Translated by Mohsen Nobakht, Tehran: Siyahrood.
- Yazdan Parast Larigani, Mohammad Hamid (1396). Persian Fire (A Reflection on Saadi's Time, Life, and Thought), 3rd edition, Tehran: Ettela'at.
- Zarrinkoub, Abdulhossein (1386). Saadi's Pleasant Conversation . Tehran: Sokhan.
- Zarrinkoub, Abdulhossein (1386). With the Caravan of Halva, 15th edition, Tehran: Scientific Publications.
- In English
- Kress, G. (1985). Discourse, text and readers: A sociocognitive approach. London: Routledge.
- Van Leeuwen, T (2007). Legitimation in discourse and communication, London, Los Angeles, New Dehli and Singapore.
- (2008). Discourse and practice, New tools for critical discourse analysis. New York: oxford university press. Van Leeuwen, T. (2008). Discourse and practice, New tools for critical discourse analysis. New York: oxford university press.
- Van Dijk, T.A (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity, In R. Wodak& M. Meyer (eds), Methods of Critical Discourse Analysis. London: SAGE Publication
- (1995). Ideological Discourse Analysis. New Courant, 4, 135-161. Special issue Interdisciplinary approaches to discourse Analysis, ed. by Eija Ventola and Anna Solin; <http://www.discourses.org/OldArticles.html>.

فصلنامه

سال ۲۲، شماره ۹۰، زمستان ۱۴۰۴، ص ۱۰۵-۱۳۸

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.22.90.105>

مبانی مشروعیت سیاسی حکومتها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

فاطمه عربزاده^{۱*}؛ قدرت الله طاهری^۲؛ نسرین فقیه ملک مرزبان^۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱/۲۴ بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۵/۲۴ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۸/۱۵

چکیده

در این پژوهش باتوجه به دودستگی اهل سیاست در دوران سعدی، چهار قصیده انتخاب شده است: دو قصیده خطاب به ممدوح مطلوب سعدی و دو قصیده خطاب به حاکم بیگانه. گزاره‌هایی که سعدی در توجیه پایه‌های قدرت حاکم و رویکردهای سیاسی حاکم مطلوب در مقابل نفی سیاستهای اشتباه مطرح می‌کند به وسیله فرایندهای مشروعیت‌بخشی و لیون تحلیل شده است. و لیون فرایندهای مشروعیت‌بخشی را به این صورت دسته‌بندی می‌کند: اعتباربخشی، ارزشگذاری اخلاقی، عقلانی‌کردن و اسطوره‌سازی. برای تبیین عمیق‌تر متن و آشکارکردن تلاش سعدی برای تثبیت نظام حکمرانی مطلوب خود از مربع ایدئولوژیک

۱۰۵

فصلنامه پژوهشهای ادبی سال ۲۲، شماره ۹۰، زمستان ۱۴۰۴

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی - نویسنده مسئول

fatemearabzade98@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5885-8072

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی

gh_taheri@sbu.ac.ir

Orcid: 0000-0003-0928-5148

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه الزهرا

nfaghieh@alzahra.ac.ir

Orcid: 0000-0002-7850-292X

Copyright © 2026, the Authors | Publishing Rights, ASP. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

ون‌دایک استفاده شده است. ون‌دایک معتقد است گفتمان برای تثبیت خود، خوبیهای خودی و بدیهای دیگری را برجسته می‌کند و خوبیهای دیگری و بدیهای خودی را نادیده می‌گیرد. با دقت در جدول داده‌های هر قصیده و متن قصاید می‌توان فهمید سعدی بیش از همه از ارزشگذاری اخلاقی و عقلانی کردن برای اقناع مخاطب استفاده کرده ولی اندیشه‌هایی که با این ابزارها مشروع شده‌است، هم‌چنین ساختار قصاید و لحن آنها در هر قصیده متفاوت است. در خطاب با خودی بر قدرتی که نتیجه لطف خدا، خرد، عدالت و نسب خانوادگی است، تأکید می‌کند و می‌کوشد جایگاه این قدرت را تثبیت کند؛ اما در رویارویی با دیگری با برجسته کردن زور بازو و شمشیر، او را از دیگر پشتوانه‌های قدرت سیاسی بی‌بهره می‌داند. سعدی قدرت پادشاه را لطف خدا می‌داند و قصد تغییر حاکم را ندارد؛ اما از نصیحت حکمرانی دست برنمی‌دارد که سیاستهایی عدالت‌محور ندارد.

کلیدواژه‌ها: قصاید سعدی، تحلیل گفتمان و اندیشه سیاسی، گفتمان دینی در شعر سعدی، خردگرایی در شعر سعدی، خود و دیگری در شعر سعدی.

۱. مقدمه

بعد از سالها پژوهش در حوزه ادبیات هنوز نیاز به تحلیل اشعار و نوشته‌های اهالی ادب احساس می‌شود که در فرهنگ و زبان ایران تأثیرگذار بوده‌اند. روشهای مطالعاتی و تحلیل جدید به فهم دقیقتر متون کمک، و ریشه‌های تأثیر و تأثر ادبیات و جامعه را آشکار می‌کند. سعدی یکی از بزرگترین شاعران و نویسندگانی است که در دوران تحول نظام سیاسی و فرهنگی ایران زیسته است. او سیاستمدار نیست اما در جایگاه شاعر و ناظر امور سیاسی می‌توان نظریاتش را درباره سیاست در آثارش دریافت. این پژوهش با هدف بررسی اندیشه‌های سیاسی سعدی از طریق تحلیل قصاید وی انجام شده است. دلیل انتخاب قصاید از میان آثار سعدی ماهیت قصیده است. قصاید مدحی معمولاً دور از فضای احساسی و فردگرایانه غزل با محتوایی مشخص سروده می‌شود. شاعر اغلب با توجه به مخاطب قصیده به ساختار و محتوایی می‌اندیشد که در هر بخش بیان خواهد شد؛ سپس دست به قلم می‌برد. در انتخاب چهار قصیده مورد مطالعه نیز به ممدوح قصیده و مضمونهای هر متن توجه شده است.

جایگاه اجتماعی سعدی در زمانه‌اش نشان می‌دهد حکومت سلغریان و رجال سیاسی مغول به او احترام می‌گذاشتند. وی مورد علاقه بسیاری از رجال سیاسی روزگار

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

خود بوده است؛ از این رو افکار سعدی در مشروعیت‌بخشی به انواع قدرت سیاسی در ایران اهمیت زیادی دارد. درک اینکه سعدی، حکمرانی مطلوب را چگونه ترسیم می‌کند و چه کسانی را در جایگاه خودی برجسته می‌کند یا در مقام دیگری به حاشیه می‌راند، می‌تواند منظومه فکری و سیاسی سعدی را روشن کند. آنچه از ارزشهای مثبت و منفی درباره خودی یا دیگری می‌گوید، دوری یا نزدیکی سعدی را از نظام گفتمانی غالب روزگارشان نشان می‌دهد. شناخت اسناد و گزاره‌های مربوط به خود در مقابل قضاوتها و نسبت‌هایی که به دیگری می‌دهد از گامهای مهمی است که مخاطب را با ذهن سعدی آشنا می‌کند.

در این مقاله برای درک بهتر اندیشه سیاسی سعدی چهار قصیده مدحی او انتخاب شده است؛ زیرا این قصاید خطاب به فردی واقعی سروده شده که دارای جایگاه سیاسی است. علاوه بر این، قصاید سعدی به نسبت دیگر آثارش متن‌های «تاریخ‌مند»، و بازتابی از زمانه او است و به درک اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر او کمک می‌کند. با مطالعه قصاید سعدی، می‌توان چالشها و مسائل سیاسی و اجتماعی آن دوره را بهتر فهمید. انتخاب این چهار قصیده خاص به دلیل ممدوح آنهاست که دو قصیده خطاب به خودی و دو قصیده خطاب به دیگری سروده شده است تا برخورد متفاوت سعدی در تأیید و رد خود و دیگری را بهتر نمایش بدهد و به ما برای پاسخ گفتن به سؤال اصلی این پژوهش مبنی بر اینکه در اندیشه سیاسی سعدی کدام گفتمانها حضور دارد و چگونگی تعامل و تقابل آنها با یکدیگر به چه صورت است، یاری کند.

این پژوهش از میان رویکردهای جامعه‌شناسی ادبیات از تحلیل گفتمان یاری گرفته است؛ زیرا این رویکرد به منظور درک عمیقتر اندیشه‌های مؤلف و ساختارهای پنهان متن از ابزارهای زبانی و فرایندهای معنایی بهره می‌گیرد. رویکرد تحلیل گفتمان^۱ با هدف کشف اندیشه‌های مسلط بر ذهن پدیدآورنده اثر و گفتمانهای مسلط بر جامعه‌ای شکل گرفته است که متن در آن تولید و تفسیر می‌شود. گانتز کرس (۱۹۸۵، ۱۷) در یکی از تحلیل‌های خود نشان می‌دهد متن می‌تواند گفتمانهای بسیار متفاوت و حتی متناقضی را مطرح کند. نشانه‌های این گفتمانها به اندازه کافی آشکار است و نزاع گفتمانی میان آنها از بین نرفته است و متن نیز نمی‌تواند این رقابتها را پنهان کند. این امر فراتر از توان مؤلف است که این گسست‌ها را از بین ببرد.

این پژوهش از میان رویکردهای تحلیل گفتمان از نظریات ونلیوون و ون‌دایک استفاده

کرده است. هرکدام از این نظریات در سطحی از پژوهش به یاری نویسنده آمده‌است. به کمک نظریات تئو و نلیوون، می‌توان ابزارهای اقناعی‌ای را به دست آورد که سعدی در مشروعیت‌بخشیدن به خودی و مشروعیت‌زدایی از دیگری به کار برده است. در مرحله بعد، می‌توان محتوایی را که سعدی کوشیده است به کمک این ابزارها برجسته کند یا به حاشیه براند با استفاده از مربع ایدئولوژیک و ن‌دایک تحلیل کرد.

مبانی نظری پژوهش

اصطلاحاتی که در رویکرد و نلیوون و ن‌دایک مطرح شده، عبارت‌است از: مشروعیت‌بخشی^۲: متن می‌تواند با قدرت اقناعی زبان به درک خود از گفتمانی مشروعیت ببخشد و آن را برای دیگران باورپذیر کند (لیوون، ۲۰۰۷: ۹۴) یا با نگاهی انتقادی از گفتمانی مشروعیت‌زدایی^۳، و حذف کند. اعتباربخشی^۴: «مشروعیت‌سازی به‌وسیله ارجاع به اقتدار سنت، عرف، قانون یا افرادی است که نوعی اقتدار نهایی به آنها محول شده است» (همان). ارزشگذاری اخلاقی^۵: در این فرایند ارزشهای اخلاقی تعیین‌کننده است و بیشتر از اعتباربخشی‌های شخصی، غیرشخصی، عرفی و مانند آن بر توجیه و دلیل بنا شده‌است (همان، ۹۸). عقلانی‌کردن^۶: در این فرایند دو گونه اصلی قابل تشخیص است: مشروعیت‌بخشی از طریق عقلانی کردن ابزاری که با ارجاع به اهداف، کاربردها و تأثیرات عمل محقق می‌شود و مشروعیت‌بخشی از طریق عقلانی کردن نظری که به نظم طبیعی امور ارجاع می‌دهد و از دیگر راهکارهای طبیعی‌سازی صریحتر است (همان: ۱۰۰ و ۱۰۱). اسطوره‌سازی^۷: مشروعیت‌بخشی را می‌توان از راه داستانسرایی نیز انجام داد. به این اصطلاحات و مفاهیم در ادامه مفصل پرداخته می‌شود (همان).

خود^۸ و دیگری^۹: گفتمانها برای تثبیت خود می‌کوشند مرز میان دوست و دشمن را مشخص کنند. خود به معنای آن‌که با ماست با شناخت دیگری آن‌که علیه ماست یا ما نیست، تعریف می‌شود. این تمایز محصول درک شباهت و تفاوتی است که فرد بین خود و دیگری در نظر می‌گیرد. و ن‌دایک (۱۳۹۴) دیگری را کسی می‌داند که مثل من نمی‌اندیشد؛ خاستگاه و منافع متفاوت و گاهی متضاد با من دارد. رابطه خود و دیگری متقابل است در غیاب یکی، دیگری معنا ندارد. در جریان تعامل و تقابل میان شباهتها و تفاوت‌های خود و دیگری، افراد و گروه‌های اجتماعی تولید و بازتولید می‌شوند (۱۷).

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

از نظر ون‌لیوون (۲۰۰۸) گفتمان دانشی است ساخته نیروهای اجتماعی که در بافت اجتماعی مشخص و به شیوه‌ای خاص امکان نمود پیدا کرده و تولید و درک کنش‌های اجتماعی مشخصی را امکان‌پذیر کرده است؛ هم‌چنین گفتمان می‌تواند به‌جای منبعی برای بازنمایی کنش‌های اجتماعی در متن استفاده شود. تحلیلگر در الگوی ون‌لیوون به رابطه زبان و جامعه توجه می‌کند و به مؤلفه‌های جامعه‌شناختی-معنایی می‌پردازد که در مؤلفه‌های زبان‌شناختی پنهان شده‌است، تا فعالیت اجتماعی مؤلف را از طریق زبان متن بازنمایی کند.

در رویکرد مطالعاتی ون‌دایک، «رویکرد اجتماعی-شناختی»^۱، تمرکز بر نقش شناخت در تحلیل گفتمان، ارتباطات و تعاملات اجتماعی است. این رویکرد با پیوند گفتمان، شناخت و جامعه مثلی پدید می‌آورد که اساس رویکرد ون‌دایک است. در این نظریه «گفتمان معنای عام رویدادی ارتباطی است» (Van Dijk, 2001: 98) که سه بعد اصلی دارد: ۱. کاربرد زبان ۲. برقراری ارتباط میان باورها (جنبه شناختی) ۳. تعامل در موقعیت‌های اجتماعی (ون‌دایک، ۱۳۸۲: ۱۷ و ۱۸). هدف اصلی مطالعات گفتمان، فراهم آوردن توصیفی یکپارچه از این سه بعد است.

ون‌دایک معتقد است گفتمان ایدئولوژیک از چهار راهبرد زیر استفاده می‌کند:

۱. برجسته‌سازی خوبیهای خودی^{۱۱} ۲. برجسته‌سازی بدیهای دیگری^{۱۲} ۳. نادیده‌انگاری خوبیهای دیگری^{۱۳} ۴. نادیده‌انگاری بدیهای خود.^{۱۴}

وی با این چهار راهبرد؛ الگویی به نام مربع ایدئولوژیک^{۱۵} ارائه می‌کند. (ون‌دایک، ۱۳۹۴: ۶۰). این چهار رکن به‌طور کلی حول دو محور می‌چرخد: توصیف مثبت خودی و توصیف منفی دیگری. رفتارهای مربوط به این محورها از طریق نشانه‌های متنی‌زبانی در مربع ایدئولوژیک متجلی می‌شود (Van Dijk, 1995: 143).

در پایان، این پژوهش برای تحلیل گزاره‌هایی که سعدی در فرایند غیریت‌سازی به کار برده است از نظریات تئو ون‌لیوون استفاده می‌کند تا در کنار تحلیل تعامل و تقابل گفتمان، ابزارهای اقناعی سعدی را نیز بررسی کند؛ به‌این‌ترتیب از سطح کلان و گفتمانی به سمت لایه‌های متنی و خرد آثار سعدی حرکت می‌کنیم.

در الگوی ون‌لیوون، همه اجزای زبان با دیدگاه ویژه‌ای مرتبط‌اند و در خدمت بنیان منظور و نیت خاص مؤلف. تمام سطوح متن به‌عنوان مؤلفه‌ای گفتمان‌مدار، بازتاب عقاید،

برداشتها و ارزشها به شمار می‌رود که اساسی‌ترین نقش را در طرح، بیان و بازشناخت معنای پنهان در پس متن دارد (Van Leeuwen, 2008: 30).

ون لیوون در این الگو بر قدرت اقناعی زبان تأکید می‌کند. پیتر برگر و توماس لوکمان در نگاهی همسو با لیوون معتقدند: «به محض اینکه سیستمی از عینی‌سازی زبان‌شناختی تجربه انسانی منتقل شود، مشروعیت‌سازی نخستین حضور می‌یابد...». توضیح‌های بنیادین مشروعیت‌بخش... در واژه‌ها ساخته شده‌است» (رضایی‌پناه و شوکتی‌مقرب، ۱۳۹۵: ۲۱۱ و ۲۱۲).

ون لیوون چهار راهکار اصلی برای مشروعیت‌بخشی به گفتمان مطرح می‌کند:

۱. اعتباربخشی^{۱۶} به این معناست که مشروعیت‌بخشیدن از طریق اعتبار سنت، عرف، قانون و اشخاصی انجام می‌شود که نوعی اختیار نهادی در اختیار دارند. این اعتباربخشی ممکن است به کمک شخص یا گفتمانی باشد که در جامعه معتبر شناخته می‌شود؛ مانند گفتمان دینی. هم‌چنین می‌تواند از اعتبار تخصصی و جایگاه اجتماعی فردی نشئت بگیرد یا باتکیه بر عرف و رفتارهای پذیرفته شده همگانی معتبر شناخته شود (لیوون، ۲۰۰۷: ۹۲).

۲. ارزشگذاری اخلاقی^{۱۷} یعنی متن می‌کوشد با ارجاع (اغلب بسیار غیرمستقیم) به نظامهای ارزشی از طریق صفات اخلاقی، قیاس یا انتزاع گزاره‌های موردنظر، خود را مشروعیت ببخشد (همان).

۳. عقلانی‌کردن^{۱۸} روشی است که طی آن متن با ارجاع به اهداف و کاربردهای کنش اجتماعی، که نهاده شده و جامعه دانشی آن را ساخته است، سعی در مشروعیت‌بخشی به گفتمان موردنظر خود دارد. تبیین، تعریف یا پیش‌بینی در عقلانی‌کردن نظری همراه هدف‌محوری، ابزارمحوری و تأثیرمحوری در عقلانی‌کردن ابزاری از شیوه‌های این فرایند در مشروعیت‌بخشی به شمار می‌آید.

۴. اسطوره‌سازی^{۱۹} یعنی متن به خلق یا نقل داستانها یا اسطوره‌هایی بپردازد که نتایج آن پاداش رفتار مشروع و مجازات رفتار غیرمشروع است (همان).

این فرایندها، که می‌تواند جداگانه یا ترکیبی عمل کند و به جای مشروعیت‌بخشی به گفتمان، وجه انتقادی داشته باشد و از امری مشروعیت‌زدایی کند، میان عبارتهای توصیفی و تجویزی پنهان می‌شود و معمولاً برجسته‌ترین نقاط متن را در برمی‌گیرد (همان، ۹۴)

پیشینه

سعدی و آثار او یکی از جذاب‌ترین حوزه‌های پژوهشی در تحقیقات ادبی دوران معاصر به شمار می‌آید. محققان از زوایای مختلفی زندگی، آثار و اندیشه‌های او را بررسی کرده‌اند. تحلیل اندیشه‌های سعدی با استفاده از نظریه‌های ادبی معاصر، چندی است که در میان پژوهشگران ایرانی آغاز شده است. در میان مطالعاتی که به‌نوعی به پژوهش ما نزدیک است، تحقیقات ذیل قابل ذکر است: «دیگران در آینه گلستان و بوستان سعدی»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه ایلام، هادی یزدانی (۱۳۸۸). از نظر نویسنده مهمترین نظرگاه‌های «خود» و «دیگری» در گلستان و بوستان عبارت‌است از: طبقه اجتماعی نژاد و زبان، دین و جنسیت که از این طریق می‌توان خود سعدی و مردمان زمانه او را شناخت. این پژوهش به گلستان و بوستان می‌پردازد؛ اما ما به دنبال تحلیل قصاید سعدی خطاب به ممدوحان خودی و غیرخودی هستیم. علاوه بر این ابزارهای مشروعیت‌بخشی به خود و مشروعیت‌زدایی از دیگری در کنار گفتمانهایی که خودی یا دیگری در نظر گرفته می‌شوند از مسائل این پژوهش است. ایرج شهبازی (۱۳۷۸) در «تجزیه و تحلیل گفتمانی متن غزلیات عاشقانه سعدی» که پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد وی در دانشگاه شیراز بوده هفتاد غزل عاشقانه را در ساخت خرد و کلان تحلیل و عوامل انسجام آنها را بررسی کرده است. در این پژوهش، آمارهای دقیق بدون نتیجه‌گیری، ارائه شده است. علاوه بر این، رویکرد و متنی که برای تحلیل انتخاب کرده است با پژوهش ما تفاوت زیادی دارد؛ قدسیه رضوانیان (۱۳۸۸) در «خوانش گلستان سعدی بر اساس نظریه تقابل‌های دوگانه»، مجله علمی-پژوهشی ادب فارسی گفته است شالوده تفکر سعدی تقابل و تضاد است که از روساخت و جنبه‌های زیبایی‌شناسی تا ژرف‌ساخت و ابعاد محتوایی و فلسفی گسترده شده است. رضوانیان در تحلیل تقابل‌ها بیشتر به فرم می‌پردازد و به سوگیریهای اجتماعی و ایدئولوژیهای پنهان در این دوگانگی توجهی نمی‌کند. در پایان نامه‌ای با عنوان «بررسی بابهای چهارم و هشتم گلستان سعدی بر اساس چارچوب ونلیوون: بازنمایی کنش‌های اجتماعی در گفتمان»، (دانشگاه شیراز، افروز رفیعی ۱۳۹۱) نویسنده ابتدا به بررسی ویژگیهای بارز گفتمانی در باب چهارم و باب هشتم گلستان سعدی و سپس به توجیه تمایز این گفتمانها بر اساس چارچوب ونلیوون می‌پردازد. تمایز این پژوهش و این مقاله از یک سو در متن

بررسی شده و از سویی دیگر رویکرد انتخاب شده است. فاطمه عربزاده در مقاله «تحلیل گفتمان حکایت جدال سعدی با مدعی بر اساس فرایندهای مشروعیت بخشی» همایش بین المللی دانشگاه دهلی، (۱۴۰۰) نشان می دهد که متن چگونه توانسته است با قدرت اقناعی زبان، گفتمانی را مشروع یا غیرمشروع جلوه دهد. در این مقاله صرفاً به فرایندهای مشروعیت بخش توجه شده است. در مقاله «بازخوانی باب اول بوستان سعدی با رویکرد مشروعیت بخشی در گفتمان حکومت»، مجله علمی-پژوهشی متن پژوهی ادبی از همین نویسنده (۱۳۹۹) باب اول بوستان، که مستقیم با حکومت مرتبط است و شیوه های مشروعیت بخشی به این گفتمان بررسی شده است. در این مقاله نیز تنها از رویکرد ون لیوون استفاده شده و به غیریت سازی ایدئولوژیک در این متن پرداخته نشده است.

بافت اجتماعی دوره سعدی

تأثیر و تأثر زبان و بافت اجتماعی در تحلیل گفتمان، مبدأ هر تحلیلی است؛ از این رو، باید به بافت تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و عقیدتی زمان سعدی و سرودن آثارش نگاهی گذرا بیندازیم. سعدی در زمانه ای می زیست که بر اثر حمله مغول، تمام ساختارهای اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران دگرگون شده بود. پیش از حمله هولاکو به بغداد، خلافت عباسی در بغداد مستقر بود و تمام حکومت های قدرتمند یا سلسله های کوچک برای بقای خود و کسب مشروعیت سیاسی به تأیید رسمی خلیفه بغداد نیاز داشتند. هولاکو با آگاهی از تزلزل دربار عباسی به بغداد حمله و آن را نابود کرد (بیانی، ۱۳۸۱: ۳۲۲-۳۱۸). این نابودی در بافت مذهبی و عقیدتی جوامع مسلمان بویژه ایران تأثیر قابل توجهی داشت؛ برای مثال باعث شد مذهب تشیع در کنار تسنن قدرت پیدا کند (شیمیزو، ۱۳۹۰: ۲۳)؛ به عبارتی تزلزل در ساختارهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و عقیدتی، مؤلفه مهم این دوره است.

غلبه مغولان بر ایران بسیاری از ساختارها و اصول اجتماعی و فرهنگی ایرانیان را متزلزل و ارزشهای اخلاقی و اجتماعی را دگرگون کرد. حکومتی غیرملی و غارتگر که هدفی جز بقای خود نداشت و برای حصول این هدف از هیچ کاری دریغ نمی کرد؛ حتی به کارگزاران و عاملان خود اعتمادی نداشت و ارزشی برای جان انسانها قائل نبود. بی اعتمادی دستگاه حکومت موجب شد هر فرصت طلب و منفعت جویی با تهمت

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

به دیگری جایگاه او را تصاحب کند. نبود اصول و مقررات برای انتصاب افراد، راه را برای فاسدان باز می‌گذاشت (صفا، ۱۳۷۳: ج ۳، ب ۱، ۸۰-۹۴).

در میان ویرانه‌های ایران، سرزمین فارس پناهگاه ادبا و فضلا بود. ازجمله این افراد سعدی است که با اتابک ابوبکر بن سعد و اطرافیانش رابطه نزدیکی داشت و علاوه بر قصاید بسیاری که در مدح اتابکان فارس گفته است، دو شاهکار مسلم خود «گلستان» و «بوستان» را به اتابک ابوبکر و پسرش تقدیم کرده است. همچنین در لابه‌لای این دو کتاب بارها نام «اتابک ابوبکر» را به نیکی یاد می‌کند (ناصری، ۱۳۵۵: ۴۸۲-۴۸۹)؛ اما مرگ این اتابک، شورش و ناامنی پدید آورد. چندین اتابک به حکومت رسیدند. قدرت به دست افرادی مانند سلجوق‌شاه افتاد. بی‌تدبیری او خشم هولاکو را برانگیخت و در جنگی سلجوق‌شاه به چنگ مغول افتاد و مغولان به زندگی او پایان دادند. بعد از قتل سلجوق‌شاه چون از دوده اتابکان سلغوری دیگر مردی نمانده بود که بتواند وارث اتابکی فارس شود و فقط دو دختر اتابک سعد بن ابی‌بکر، ابش خاتون و خواهر او، مانده بودند، مردم شیراز ابش خاتون را به اتابکی انتخاب کردند. هولاگو سال ۶۶۳ ه. ق ابش خاتون را به زنی پسر خود منگوتیمور انتخاب کرد و فارس ضمیمه ممالک ایلخانی شد. از این تاریخ به بعد، دیگر خطه فارس که قریب نیم قرن بود به تدبیر اتابکان سلغوری از استیلای تاتار محفوظ مانده بود و حدود یک سال بعد، فارس رسماً ضمیمه دیوان ایلخانی شد و سلسله اتابکان فارس برافتاده، مغول آنجا را تحت تصرف مستقیم خود گرفتند.

سال ۶۶۷ اباقاخان، انکیانو را به حکومت فارس فرستاد و او که ترکی خردمند و عاقل و عادل بود، طی سه سال حکومت به عدالت و رأفت و تربیت علما و شاعران پرداخت. ابش خاتون و جمعی دیگر از بدخواهان انکیانو پیش اباقا او را به اختلاس و عصیان متهم کردند. اباقا انکیانو را از حکومت فارس برداشت و روانه خدمت منگوقاآن کرد. پس از او، حکومت فارس را به سردار مشهور مغول سوغنچاق (سونجاق) سپرد. سونجاق سال ۶۷۰ ه. ق به شیراز آمد و این اقلیم را به مقاطعه بین چند عمال تقسیم کرد و از جانب خود به تمام نواحی آن کارفرما فرستاد (اقبال، ۱۳۸۸: ۳۶۸، ۳۹۰ و ۳۹۱).

از محتوای تاریخ‌نگاریها درباره دوران اتابکان و امیران فارس برمی‌آید که شیراز در قرن هفتم مجمعی از تضادهای آشکار بود؛ مانند حضور چشمگیر قدرت دینی و تعداد بیشمار مراکز که در کنار فسق، ریا، فساد، دزدی، شاهدبازی، فقر، نادانی و مانند آن

چالش برانگیز بود. این کشمکش در اغلب متون این دوره مشاهده می‌شود (زرین‌کوب، ۱۳۸۶: ۱۳ و ۱۴).

اقامت سعدی در بغداد و تحصیل در نظامیه موجب تأثیر نظریات امام محمد غزالی درباره سیاست و دیانت در تفکر او می‌شود. در دوران تحصیل سعدی، نظامیه بغداد هنوز تحت تأثیر اندیشه‌های غزالی بود. در نظر غزالی، سیاست و دیانت توأمان هستند. غزالی این فکر را از منابع ایرانشهری گرفته و با تفسیر خودش که صبغه‌ای دینی دارد. او علمای دین را بر سلطان می‌گمارد تا حکم شرع را به او بیاموزند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۲۲۶).

براساس دیدگاه غزالی، مذهب توسط حکومت تحکیم می‌شود و حکومت با مال رعیت پایدار می‌ماند؛ اما باید جانب انصاف را با رعایا نگاه داشت. فضای حاکم بر جامعه ایران و غلبه ایدئولوژی جبرگرایی مانع می‌شود که حتی تصور وجود اراده‌ای برای انسان در حد تغییر حاکمیت به ذهن سعدی خطور کند (پاک‌مهر، ۱۳۸۷: ۹۹-۱۲۲). در اندیشه سیاسی سعدی، تجارب حکومتی سطح کلان و شهر شیراز تأثیر داشته‌است. برخی از ممدوحان وی، مانند برادران جوینی از بزرگانی هستند که دایره قدرت آنها به شیراز محدود نمی‌شود؛ اما میان افرادی که مستقیم در شیراز قدرت دارند، می‌توان به زنگی‌ها و حاکمان دست‌نشانده مغول اشاره کرد. امیر انکیانو و مجدالدین رومی در منصب حاکمیت و دیگران در مناصب دیگر -شحنه، کاتب و... - مورد توجه سعدی قرار می‌گیرند (صفا، ۱۳۶۹: ۶۰۲-۶۰۵).

سعدی به سنت دیگر شاعران از ستایش و گزافه‌گویی خودداری نمی‌کند؛ اما لحنش خطاب به ممدوحان بشارت‌دهنده نیست، بلکه بیم‌دهنده است؛ غالباً مقابل ممدوح می‌ایستد و او را انذار می‌دهد و ملامت می‌کند و از اندیشه بیداد و گناه برحذر می‌دارد. عطاالملک صاحب‌دیوان را که مدح می‌گوید به او، که خود مورخ و دانشمند است، گذشت روزگار و تزلزل سرنوشت انسان را تذکر می‌دهد و او را به نیکی و داد رهنمونی می‌کند. خطاب به انکیانو، حاکم فارس از بی‌ثباتی کار دنیا و بی‌قدری مال و مکت سخنی می‌گوید؛ هم‌چنین خداوندان ملک را نخست با سخنی ستایش‌آمیز آماده می‌کند تا گوش به او بسپارند؛ سپس با تازیانه اندرز و ملامت ادبشان می‌کند و توجهشان را به آنچه لازمه وظایف سلطان و امیر واقعی است، جلب می‌کند (زرین‌کوب، ۱۳۸۶: ۲۵۲).

قصاید سعدی

قصیده قالب رایج شعر فارسی از آغاز تا پایان قرن ششم است. رواج مدح و توجه دربار به شاعران مداح موجب رونق این قالب بود. همان‌طور که از نام قصیده پیداست، شعری است به‌دوراز غلیان احساسات که بیشتر با نظم فکری از پیش اندیشیده شده سروده می‌شود. شاعر با توجه به مخاطب و بستری که شعرش را در آن ارائه می‌کند، متنی تولید می‌کند تا مخاطب را تحت‌تأثیر قرار دهد و با خود همسو کند. قصیده قالبی درباری است که بیشتر از همه به حاکمان و اتفاقات دربار می‌پردازد؛ مانند به تخت نشستن شاه، جنگها، فتوحات، اعیاد، سفرها، مرثیه پادشاهان و... تا مدتها بیشتر قصاید فارسی مدحی بود. البته در کنار مدح، شاعران از این قالب برای بیان مضمونهای دیگری مانند تعلیم، بیان اندیشه‌های دینی، عرفانی، سیاسی و... نیز استفاده می‌کردند.

ماهیت نیتمند قصیده، فضای آن را به سمت برهان و استدلال سوق می‌دهد. فرایندهایی هم که سعدی برای مشروعیت‌بخشیدن به سخنانش در قصاید استفاده کرده بر پایه استدلال و اخلاق است. عنوان قصاید سعدی مدح و ستایش او است؛ اما محور اصلی بیشتر آنها موعظه، بیدارباش، دعوت به احسان و پرهیز از غرق شدن در دنیا است. نمی‌توان او را دنباله‌روی سنت قصیده‌سرایی درباری دانست.

قصاید سعدی با توجه به مخاطب آنها حال‌وهوای متفاوتی دارد. قصایدی را که خطاب به صاحب‌دیوان یا اتابکان سلگری سروده است با تغزل و تشبیب آغاز می‌کند. این قصاید فضایی مدحی دارد و بیانی هنری و ستایش‌آمیز. اما در خطاب به امیران مغول بی‌مقدمه و تشبیب آغاز می‌کند با لحنی ناصحانه. البته انتهای این قصاید در جایگاه تأبید، ممدوح را می‌ستاید تا ضمن نصیحت مخاطب، جانب احتیاط را رها نکرده باشد. آنچه سعدی را بر آن داشته است حتی در فرم قصاید نیز تفاوت قائل شود در عوامل مختلفی ریشه دارد؛ از جمله آشنایی اتابکان فارس و برادران جوینی با سنت قصیده‌سرایی در مقابل بی‌بهرگی مغولان از ذوق هنری و آگاهی ادبی؛ هم‌چنین به فراخور متن، هنگامی که خودی را می‌ستاید، آغاز کلام با تشبیب و تغزل است و بیانی شاعرانه و متخیل دارد ولی در نصیحت دیگری زبان تند و گزنده را انتخاب می‌کند و از همان ابتدا سراغ اصل مطلب می‌رود.

برای روشن‌کردن جهت‌گیریهای سعدی در قصاید، ضمن مطالعه تمام قصاید موجود در تصحیح مرحوم فروغی، مثالها از دو قصیده‌ای که ممدوح آنها خودی است؛ اتابک

محمد و صاحب‌دیوان در کنار دو قصیده خطاب به انکیانو انتخاب شده است. امیر انکیانو باینکه دیگری به شمار می‌آید، آن‌قدر از علم و هنر بهره برده است که سعدی زحمت نصیحت او را به خودش بدهد.

❖ قصیده در ستایش علاءالدین عطاملک جوینی صاحب‌دیوان، ۳۴ بیت.

علاءالدین ابوالمنظر عطاملک بن بهاءالدین محمد جوینی، برادر شمس‌الدین جوینی و نویسنده تاریخ جهانگشای جوینی بود که از ۶۵۷ ه.ق تا ۶۸۱ ه.ق حکومت بغداد را در دست داشت. حکمرانی او در عراق عرب و خوزستان، که مجاور فارس‌اند، مصادف بوده است با فعالیت ادبی سعدی. این همزمانی و مجاورت در کنار نزدیکی اندیشه و سنخیت فضل و ادب موجب افزایش رابطه و صمیمیت برادران جوینی و سعدی شده است (قزوینی، ۱۳۱۷: ۶۲). سعدی در مدح علاءالدین عطاملک جوینی چهار قصیده دارد. مضمونهای قصایدی که سعدی در ستایش برادران جوینی سروده تا حدی اغراق‌آمیز است و می‌توان آن را نتیجه نقش جوینی‌ها در حمایت از اهل علم و فضل و آبادی کشور دانست (یزدان‌پرست، ۱۳۹۶: ۱۲۵۰). در قصیده‌ای که از میان مدایح سعدی خطاب به صاحب‌دیوان انتخاب شده، نیز همین شیوه را دنبال کرده است. یازده بیت ابتدای قصیده تشبیب است که به وصف بهار، زیبارویان و مجلس طرب اختصاص داده است. در بیت دوازدهم «هزارستان بر گل سخنسرای چو سعدی / دعای صاحب عادل علاء دولت و دین را» (قصاید، ص ۷۲۴) هم تفاخری به کلام خودش دارد، هم ضمن تحسین ممدوح، او را معرفی می‌کند. سعدی از همان ابتدا علاءالدین را به تأکید بر عدل و فضل او می‌ستاید و در ادامه به قدرت او در مقابل همپایگان و دشمنان می‌پردازد. این قدرت موجب آبادی ملک و رونق دولت و دین شده است. سعدی در این قصیده، بزرگی و برتری ممدوح را از سخنوری خودش فراتر می‌داند و در پایان، فضل و هوشیاری او را یادآوری می‌کند و ضمن اظهار استغنا «برای حاجت دنیا طمع به خلق نبندم / که تنگ چشم تحمل کند عذاب مهین را» (همان، ۷۲۵)، به کمک حسن طلب علاءالدین را به بذل و بخشش فرامی‌خواند: «تو قدر فضل شناسی که اهل فضلی و دانش / شبّه فروش چه داند بهای دُرّ ثمین را». (همان)

با تحلیل ابیات این قصیده به کمک فرایندهای مشروعیت‌بخشی و نلیوون مشاهده می‌شود، سعدی بیش از همه از فرایند ارزشگذاری اخلاقی و به‌وسیله صفات «وزیر عالم و عادل، علاء دولت و دین، جهان فضل و فتوت، جمال دست وزارت، اهل فضل

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

و دانش، امین و...» او را تأیید می‌کند و خبری از یادآوری صفات ناپسندی نیست. در مقام دوم سعدی از فرایندهای عقلانی‌کردن برای توجیه عملکرد وزیر مطلوب خود می‌گوید و از طریق شرح و تبیین تأثیر عملکرد صحیح این وزیر در اوضاع ملک و ملت جانبداری خود از او را آشکار می‌کند. «وزیر عالم و عادل به اتفاق افاضل / پناه ملک بود پادشاه روی زمین را» (سعدی، قصاید، ۷۲۵). سعدی فرایند اعتباربخشی را کمتر به کار می‌گیرد و در همان چند مورد نیز به دین ارجاع می‌دهد «نگاهداری و معینت خدای بود که هرگز / به از خدای نبینی نگاهداری و معین را» (همان)

مشروعیت‌بخشی			
اعتباربخشی	ارزشگذاری اخلاقی	عقلانی‌کردن	اسطوره‌سازی
وزیر عالم و عادل به اتفاق افاضل / پناه ملک بود پادشاه روی زمین را (تخصیصی)	دعای صاحب عادل علاء دولت و دین را (صفات)	که زیر دست نشاندۀ مقربان مکین را (تأثیرمحوری)	
به خاک پای تو ماند یمین غیرمکفر کزان زمان که بدانستم از یسار یمین را (غیرشخصی)	وزیر مشرق و مغرب (صفات)	ملوک روی زمین را به استمالت و حکمت چنان مطیع و مسخر کند که ملک یمین را (ابزارمحوری)	
نگاهداری و معینت خدای بود که هرگز به از خدای نبینی نگاهداری و معین را (غیرشخصی)	امین مکه و یثرب (صفات)	دیار دشمن وی را به منجنیق چه حاجت که رعب او متزلزل کند بروج حصین را (تأثیرمحوری)	
بخور ببخش که دنیا به هیچ کار نیاید جز آنکه پیش فرستند روز بازپسین را (غیرشخصی)	که هیچ ملک ندارد چنو حفیظ و امین را (صفات)	وزیر عالم و عادل به اتفاق افاضل پناه ملک بود پادشاه روی زمین را (تأثیرمحوری)	
	جهان فضل و فتوت (صفات)	به عهد ملک وی اندر نماند دست تطاول (تأثیرمحوری)	
	جمال دست وزارت	شروع فکر من اندر بیان	

	خاصیت او تکلف است که حاجت به شرح نیست یقین را (تبیین)	(صفات)	
	رای حاجت دنیا طمع به خلق نبندم که تنگ چشم تحمل کند عذاب مهین را (تبیین)	چو شیر رایت وی را کند صبا متحرک مجال حمله نماند ز هول شیر عرین را (صفات)	
	نگاهداری و معینت خدای بود که هرگز به از خدای نبینی نگاهداری و معین را (تبیین)	در آن حرم که نهندش چهار بالش حرمت جز آستان نرسد خواجهگان صدرنشین را (صفات)	
	مضاجع پدران غریق باد به رحمت که چون تو عاقل و هشیار پرورند بنین را (تأثیرمحوری)	وزیر عالم و عادل (صفات)	
	بخور ببخش که دنیا به هیچ کار نیاید جز آنکه پیش فرستند روز بازپسین را (تبیین)	سنان دولت او دشمنان دولت و دین را چنان زند که سنان ستاره دیو لعین را (قیاس)	
		همیشه دست توقع گرفته دامن فضلش چو وامدار که دریابد آستین ضمین را (قیاس)	
		هلال اگر بنماید کسی بدیع نباشد / چه حاجت است که بنمایم آفتاب مبین را (قیاس)	
		ایا رسیده به جایی کلاه گوشه قدرت که دست نیست بر آن	

		پایه آسمان برین را (صفات)	
		گر اشتیاق نویسم به وصف راست نیاید / چنان مرید محبم که تشنه ماء معین را (قیاس)	
		تو قدر فضل شناسی که اهل فضلی و دانشی (صفات) شبه فروش چه داند بهای در ثمین را (قیاس)	

❖ در ستایش اتابک محمد

اتابک محمد، پسر دوازده ساله سعدبن ابوبکر بن سعد زنگی بود که بعد از مرگ ناگهانی پدر به حکومت رسید؛ اما کارها در دست مادرش، ترکان خاتون، بود. سعدی در ستایش اتابک محمد دو قصیده دارد و در بیشتر موارد این اتابک و مادرش را با هم می ستاید و مادرش را سایه ای بر سر اسلام دانسته است؛ هم چنین در مقدمه بوستان، پس از مدح طولانی ابوبکر بن سعد، که بوستان را به نام او و در زمان او سروده بود، یکی دو بیت در مدح پسرش، سعدبن ابوبکر، ابیاتی در مدح پسر سعد می آورد (قزوینی، ۱۳۱۷: ۱۹ و ۲۰).

قصیده ای که سعدی در یازده بیت خطاب به این اتابک سروده است از همان ابتدا شروع به مدح ممدوح می کند و در شش بیت اول ضمن ستایش او از بسامان بودن اوضاع سخن می گوید؛ سپس بنا به عادت شروع به اندرز می کند و سخن خود را «پند پیرانه» ای می داند که مخاطب سعادت مند و والامقام او شایسته شنیدن این سخن و عمل به آن است «یکی پند پیرانه بشنو ز سعدی / که بخت جوان باد و جاهت مجدد» (قصاید، ۷۳۴)؛ بی وفایی دنیا را به اتابک خاطرنشان می کند و او را به نیکوکاری می خواند. حکومت این اتابک خردسال بیشتر از دو سال و هفت ماه دوام نمی آورد و از پشت بام می افتد و می میرد (یزدان پرست، ۱۳۹۶: ۵۸۱-۵۸۶).

در قصیده «ستایش اتابک محمد» نیز مانند قصیده پیشین از سرزنش مخاطب خبری

نیست. سعدی به همان اندازه که از صفات اخلاقی برای ستایش اتابک جوان استفاده می‌کند، «مغیث زمان ناصر اهل ایمان / گزین احد یاور دین احمد» (قصاید، ۷۳۴) از فرایندهای عقلانی‌کردن بویژه تأثیرمحوری نیز یاری می‌گیرد. «چنان صرف کن دولت و زندگانی / که نامت به نیکی بماند مخلد» (همان). سعدی در مدح خودی، اتابک محمد و عظاملک، کمتر از اسطوره‌سازی بهره می‌گیرد. دلیل این بی‌توجهی سعدی، که نویسنده و شاعری داستان‌سراست به قصه و اسطوره را می‌توان در ژانر و مجال قالب قصیده، زمانه دور از اسطوره سعدی و کمرنگ شدن قدرت افناع این فرایند نزد مخاطب دانست. می‌توان گفت در متنی که فضایی سیاسی و عقلانی دارد، استفاده از قصه و شخصیت‌های داستانی ابزار مناسبی برای سخن گفتن نیست.

مشروعیت بخشی			
اعتبار بخشی	ارزشگذاری اخلاقی	عقلانی کردن	اسطوره سازی
مغیث زمان ناصر اهل ایمان / گزین احد یاور دین احمد (غیرشخصی)	بناز ای خداوند اقبال / سرمه / به بخت همایون و تخت / ممهد (صفات)	سر بندگی بر زمینش / نهاده / خداوندگاران دریا و سرحد (تأثیرمحوری)	خداوند فرمان ملک سلیمان (قصه)
خردمند شاه رعیت پناها / که مخصوص بادی به تأیید سرمه (غیرشخصی)	مغیث زمان ناصر اهل ایمان / گزین احد یاور دین احمد (صفات)	همه نامداران و گردنفرزان / به زنجیر سبق الایادی مقید (تأثیرمحوری)	
	شهنشاه عادل اتابک محمد (صفات)	نبوده ست تا بوده دوران گیتی / به ابقای ابنای گیتی معود (تیین)	
	ز سعد ابوبکر تا سعد / زنگی / پدر بر پدر نامور جد بر جد (صفات)	مؤید نمی ماند این ملک دنیا / نشاید بر او تکیه بر هیچ مسند (پیش بینی)	
	خردمند شاه رعیت پناها (صفات)	چنان صرف کن دولت و زندگانی / که نامت به نیکی بماند مخلد (تأثیرمحوری)	

❖ در مدح امیر انکیانو

امیر انکیانو از امیران مغول بود که در سال ۶۶۷ ه.ق از جانب اباقا به حکومت کل فارس منصوب شد (قزوینی، ۱۳۱۷: ۳۸). بیشتر مورخان، این امیر را دارای مدیریت و مهابت دانسته‌اند و از علاقه‌اش به بحث‌های علمی به‌خصوص فلسفی و دینی سخن گفته‌اند (یزدانپرست، ۱۳۹۶: ۶۳۶). انکیانو دست بسیاری از سودجویان را از فارس کوتاه کرد که همین اقدامات موجب شکایت بزرگان فارس از او نزد اباقا شدند و با توطئه آنها انکیانو از حکومت فارس برکنار شد و به رسالت نزد قوبیلای قآن، خان بزرگ، فرستاده شد. سعدی این امیر مغول را در چهار قصیده ستوده است که همه سراسر پند و نصیحت است (قزوینی، ۱۳۱۷: ۳۹). قصیده‌ای که برای تحلیل در این بخش انتخاب شده است، ۴۷ بیت دارد. این قصیده بدون تشبیت و تغزل آغاز می‌شود. از همان بیت مطلع «بس بگردید و بگردد روزگار/ دل به دنیا در نبندد هوشیار» (قصاید، ۷۴۵)، سعدی از فانی بودن دنیا و ناپایداری قدرت می‌گوید. ناپایداری دنیا و قدرت در کنار توجه به یاد گذشتگان از مضمونهای عمده این قصیده است. از مهمترین نکات این قصیده توجه به قدرت ممدوح است و اینکه آن را سمت خداوند می‌داند. سعدی مخاطب را به شکرگزاری برای این قدرت و تلاش برای اتمام به عدالت، رعیت‌پروری و به‌جا گذاشتن نام نیکو دعوت می‌کند. دعای تأیید در این قصیده بهانه‌ای دیگر به دست سعدی می‌دهد تا ضمن ستایش کوتاه ممدوح، سخن خود را با مدح دیگر مداحان مقایسه کند. از آنجا که شعر او به‌جای مدح به نصیحت اختصاص دارد، مخاطب عاقل و خردمند را کسی می‌داند که به سخنان او توجه کند. «ای که داری چشم عقل و گوش هوش / پند من در گوش کن چون گوشوار» (قصاید، ص ۷۴۶).

در این قصیده نیز سعدی از ارزشگذاری اخلاقی در کنار عقلانی‌کردن استفاده می‌کند. البته در این متن بیشتر به ابزار قیاس روی آورده است تا با مقایسه عملکرد و عاقبت رفتار پسندیده و ناپسند، مخاطب را نصیحت کند. «گنج خواهی در طلب رنجی ببر / خرمنی می‌بایدت، تخمی بکار» (همان) و به کمک پیش‌بینی تأثیر کردار امیر بر ملک و ملت و خود او می‌کوشد امیر مغولی که خداوند نعمت حکومت را به اعطا کرده است به سمت و سویی هدایت کند که به اصلاح جامعه می‌انجامد. او در این میان از اعتبار الگوهایی که از نظر خودش و مخاطب مورد قبول است و گفتمانهای پذیرفته‌شده نیز یاری می‌گیرد.

شکر نعمت را نکویی کن که حق دوست دارد بندگان حق‌گزار
(همان)

در کنار تلاش برای مشروعیت‌بخشی به الگوهایی که از نظر او برای حکومتداری مطلوب است از برخی سیاستها انتقاد می‌کند و با پیش‌بینی سرانجام آنها یا تبیین تأثیرشان، مخاطب را از پیش‌گرفتن این مسیر برحذر می‌دارد. «هر که دد یا مردم بد پرورد / دیر زود از جان بر آرنش دمار» (همان).

مشروعیت‌بخشی			
اعتباربخشی	ارزشگذاری اخلاقی	عقلانی کردن	اسطوره‌سازی
هیچ دانی تا خرد به یا روان / من بگویم گرداری استوار آدمی را عقل باید در بدن / ورنه جان در کالبد دارد حمار (الگوی عمل)	بس بگردید و بگردد روزگار / دل به دنیا در نبندد هوشیار (صفات)	بس بگردید و بگردد روزگار / دل به دنیا در نبندد هوشیار (تبیین)	اینکه در شهنامه‌ها آورده‌اند / رستم و رویینه‌تن اسفندیار تا بدانند این خداوندان ملک / کز بسی خلق است دنیا یادگار (اسطوره)
چون خداوندت بزرگی داد و حکم / خرده از خردان مسکین در گذار (غیرشخصی)		ای که دستت می‌رسد کاری بکن / پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار (پیش‌بینی)	
چون زبردستی بخشید آسمان / زیرستان را همیشه نیک‌دار عذرخواهان را خطاکاری ببخش / زینهار را به جان ده زینهار (غیرشخصی)	دیر و زود این شکل و شخص نازنین / خاک خواهد بودن و خاکش غبار گل بخواهد چید بی‌شک باغبان / ورنه ز بار (قیاس)	ای که وقتی نطفه بودی بی‌خبر / وقت دیگر طفل بودی شیرخوار مدتی بالا گرفتی تا بلوغ / سرو بالایی شدی سیمین عذار هم‌چنین تا مرد نام‌آور شدی / فارس میدان و صید و کارزار آنچه دیدی بر قرار خود نماند / و این چه	

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

	بینی هم نماند بر قرار (تبیین)		
شکر نعمت را نکویی کن که حق / دوست دارد بندگان حق‌گزار (غیرشخصی)	صورت زیبای ظاهر هیچ نیست / ای برادر سیرت زیبا بیار (صفات)	دیر و زود این شکل و شخص نازنین / خاک خواهد بودن و خاکش غبار (پیش‌بینی)	
ملکبانان را نشاید روز و شب / گاهی اندر خمر و گاهی در خمار (الگوی عمل)	پیش از آن کز دست بیرون برد / گردش گیتی زمام اختیار گنج خواهی در طلب رنجی ببر / خرمنی می‌بایدت، تخمی بکار (قیاس)	این همه هیچ است چون می‌گذرد / تخت و بخت و امر و نهی و گیر و دار (پیش‌بینی)	
پادشاهان را ثنا گویند و مدح / من دعایی می‌کنم درویش‌وار (غیرشخصی)	با بدان بد باش و با نیکان نکو / جای گل گل باش و جای خار خار (قیاس)	نام نیکو گر بماند زآدمی / به کاز او ماند سرای زرنگار (تأثیرمحوری)	
یارب الهامش به نیکویی بده / وز بقای عمر برخوردار دار (غیرشخصی)	دیو با مردم نیامیزد مترس / بل بترس از مردمان دیوسار (قیاس)	سال دیگر را که می‌داند حساب؟ / یا کجا رفت آن که با ما بود پار؟ خفتگان بیچاره در خاک لحد / خفته اندر کله سر سوسمار (پیش‌بینی)	
	ای که داری چشم عقل و گوش هوش / پند من در گوش کن چون گوشوار (صفات)	پیش از آن کز دست بیرون برد / گردش گیتی زمام اختیار گنج خواهی در طلب رنجی ببر / خرمنی می‌بایدت، تخمی بکار (پیش‌بینی)	

	نشوند قول من الا بخت یار (صفات)	نام نیک رفتگان ضایع مکن / تا بماند نام نیکت پایدار (تأثیر محوری)	
	سعدیا چندان که می دانی بگوی / حق نباید گفتن الا آشکار (صفات)	کام درویشان و مسکینان بده / تا همه کارت بر آرد کردگار (تأثیر محوری)	
	دولت نوین اعظم شهریار باد تا باشد بقای روزگار (صفات)	با غریبان لطف بی اندازه کن / تا رود نامت به نیکی در دیار (تأثیر محوری)	
	خسرو عادل امیر نامور انکیانو سرور عالی تبار (صفات)	زور بازو داری و شمشیر تیز / گر جهان لشکر بگیرد غم مدار (ابزار محوری)	
	دیگران حلوا به طرغو آوردند / من جواهر می کنم بر وی نثار (قیاس)	هر که را خوف و طمع در کار نیست / از ختا باکش نباشد وز تتار (تبیین)	
مشروعیت زدایی			
اعتبار بخشی	ارزش گذاری اخلاقی	عقلانی کردن	اسطوره سازی
	این همه رفتند و مای شوخ چشم / هیچ نگرفتیم از ایشان اعتبار (صفات)	از درون خستگان اندیشه کن / وز دعای مردم پرهیزگار منجنیق آه مظلومان به صبح / سخت گیرد ظالمان را در حصار (پیش بینی)	
	با بدان چندان که نیکویی کنی / قتل مار افسا نباشد جز به مار (قیاس)	هر که دد یا مردم بد پرورد / دیر زود از جان برآزندش دمار (پیش بینی)	

	نشکند عهد من الا سنگدل (صفات)	
--	----------------------------------	--

❖ در ستایش امیر انکیانو

در قصیده دیگری که باز خطاب به امیر انکیانو سروده شده، سعدی در ۳۲ بیت خطاب به این امیر مغول سخن می‌گوید و به جای مدح ممدوح از همان ابتدا زبان به نصیحت می‌گشاید. «بسی صورت بگردیدست عالم / وزین صورت بگردد عاقبت هم» (همان، ۷۵۳) و ده بیت را به این مضمون اختصاص می‌دهد. البته در ادامه نیز به این موضوع برمی‌گردد؛ هم‌چنین انکیانو را به عدالت‌ورزی و دوری‌کردن از خشم مردم دعوت می‌کند. سعدی در این قصیده در کنار تفاخر به قدرت سخنوری و جسارت خود در بیان حق «نه هرکس حق تواند گفت گستاخ / سخن ملکی است سعدی را مسلم» (همان، ۷۵۴) آشکارا از مداحانی سرزنش می‌کند که بدون توجه به ظلم و بی‌عدالتی، فقط ممدوح را ستایش، و ممدوحانی را که در مقابل آنها مدحشان می‌کنند و پشت سر دم می‌کنند. او ممدوح خود را با ویژگی عدل می‌ستاید و قدرت او را از سوی خداوند می‌داند که باید با آخرت‌اندیشی و حفظ نام نیک از این نعمت بهره ببرد.

سعدی در این قصیده، بیشتر از سه قصیده دیگر به خردگرایی رو می‌آورد و فرایندهای مبتنی بر عقلانی‌کردن را به کار می‌گیرد: «عمارت با سرای دیگر انداز / که دنیا را اساسی نیست محکم» و برای ارزشگذاری اخلاقی نیز از قیاس یاری می‌گیرد که ساختار اصلی آن بر پایه استدلال است. «مثال عمر، سر بر کرده شمعی ست / که کوتاه باز می‌باشد دمام» (همان)؛ نیز مانند قصیده قبلی بخش قابل‌توجهی از ابیات به مشروعیت‌زدایی سیاستهای نامطلوب اختصاص دارد. در این ابیات از ارزشگذاریهای اخلاقی به کمک صفات و قیاس برای دعوت مخاطب به عبرت‌گرفتن از سرانجام بد دیگران «که موران چون به گرد آیند بسیار / به تنگ آید روان در حلق ضیغم» (همان) و سرزنش مخاطب به دلیل بی‌توجهی به ناپایداری دنیا استفاده می‌کند. «گل فرزند آدم خشت کردند / نمی‌جنبد دل فرزند آدم» (همان). سعدی خطاب به انکیانو، که مغولی جنگ‌جوست، نیز بهره‌چندانی از اسطوره و داستان نمی‌برد. علاوه بر عوامل پیشین که به آنها اشاره شد، بیگانگی مخاطب با فرهنگ و ادبیات فارسی است را هم می‌توان لحاظ کرد.

مشروعیت بخشی			
اعتبار بخشی	ارزش گذاری اخلاقی	عقلانی کردن	اسطوره سازی
به نقل از استادان یاد دارم / که شاهان عجم کیخسرو و جم ز سوز سیئه فریادخوانان / چنان پرهیز کردند که از سم (شخصی) (تخصصی)	عمارت با سرای دیگر انداز / که دنیا را اساسی نیست محکم مثال عمر، سر بر کرده شمعی ست / که کوته باز می باشد دما دم (قیاس)	بسی صورت بگردیده ست عالم / وزین صورت بگردد عاقبت هم (پیش بینی)	فریدون را سرآمد پادشاهی / سلیمان را برفت از دست، خاتم (اسطوره)
چو یزدانت مکرم کرد و مخصوص / چنان زی در میان خلق عالم که گر وقتی مقام پادشاهی ت / نباشد، همچنان باشی مکرم (غیرشخصی)	عمارت با سرای دیگر انداز / که دنیا را اساسی نیست محکم... و یا برف گدازان بر سر کوه / کزو هر لحظه جزوی می شود کم (قیاس)	عمارت با سرای دیگر انداز / که دنیا را اساسی نیست محکم (تبیین)	که روز یزم بر تخت کیانی فریدون ست و روز رزم رستم (اسطوره)
	نه چشم طامع از دنیا شود سیر / نه هرگز چاه پر گردد به شبیم (قیاس)	...که دنیا را اساسی نیست محکم... بسا خاکا به زیر پای نادان / که گر بازش کنی دستت و معصم (تبیین)	
	به سیم و زر نكونامی به دست آر (صفات)	به نیشی می زند دوران گیتی / که آن را تا قیامت نیست مرهم (تبیین)	
	وفاداری مجوی از دهر خونخوار / محالست انگین در ارقم کام	و ما من ظالم الا و یبلی / و ان طال المدی یوما باظلم (پیش بینی)	

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

	(قیاس) (صفات)		
	سخن شیرین بود پیر کهن را / ندانم بشنود نوئین اعظم (صفات)	سخن را روی در صاحب‌دلانست / نگویند از حرم الا به محرم (تبیین)	
	جهان‌سالار عادل انکیانو / سپهدار عراق و ترک و دیلم (صفات)	نه هرکس حق تواند گفت گستاخ / سخن ملکی‌ست سعدی را مسلم (تعریف)	
	چنین پند از پدر نشنوده باشی / الا گر هوشمندی بشنو از عم (صفات)	مقامات از دو بیرون نیست فردا / بهشت جاودانی یا جهنم (پیش‌بینی)	
	به دست راست قید باز اشتهب / به دست چپ عنان خنگ ادهم سر سالت مبارک باد و میمون / سعادت هممه و اقبال همدم (صفات)	بکار امروز تخم نیکنامی / که فردا برخوری والله اعلم (تأثیرمحوری)	
		مدامت بخت و دولت همنشین باد / به دولت شادمان از بخت خرم (تأثیرمحوری)	

مشروعیت‌زدایی			
اعتباربخشی	ارزشگذاری اخلاقی	عقلانی کردن	اسطوره‌سازی
	که موران چون به گرد آیند بسیار / به تنگ آید روان در حلق ضیغم (قیاس)	گل فرزند آدم خشت کردند نمی‌جنبد دل فرزند آدم (تبیین)	
	حرامش باد ملک و	به سیم و زر نکونامی	

	پادشاهی/ که پیشش مدح گویند از قفا ذم عروس زشت زیبا چون توان دید / وگر بر خود کند دیبای معلم اگر مردم همین بالا و ریش‌اند / به نیزه نیز بربستست پرچم (صفات) (قیاس)	به دست آر / منه بر هم که برگیرندش از هم (پیش‌بینی)	
	محرم بر حسود ملک و جاهت / که ماند زنده تا دیگر محرم (صفات)		

شیوه‌های تأیید خودی و طرد دیگری

در نگاه اول و بدون توجه به کیستی ممدوح، می‌توان فهمید که سعدی هنگام سخن گفتن با ممدوح حرف از انسان دیگری به میان نمی‌آید. تمام آنچه شاعر از آن سخن می‌گوید، ممدوح است؛ چگونه هست یا چگونه باید باشد. سعدی در خطاب به پادشاه، که محور حکومت است و قدرت سیاسی را در اختیار دارد، مراکز دیگر قدرت (متصوفه، متشرعان و ملّاکان) را نادیده می‌گیرد. البته در خطاب به وزیر به پادشاه و دیگر منابع قدرت اشاره می‌کند؛ وزیر را حمایت‌کننده پادشاه می‌داند و دیگران را زیردست وزیر یا تأییدکننده جایگاه او.

وزیر عالم و عادل به اتفاق افاضل پناه ملک بود پادشاه روی زمین را
(سعدی، قصاید، ۷۲۵)

یا

در آن حرم که نهندش چهار بالش حرمت جز آستان نرسد خواجگان صدرنشین را
(همان)

در مواردی نیز سعدی مقابل ممدوح از حاکمان دیگر مناطق یا دشمنان دولت و دین سخن می‌گوید. چنین تمرکزی بر جایگاه ممدوح علاوه بر اینکه نشانه‌ای از ساختار متمرکز قصیده است، خبر از استبداد حاکم بر اندیشه مخاطب نیز می‌دهد. البته همین ممدوح در بعضی قصاید خودی است و در بعضی، دیگری. جایی که سعدی خطاب به

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

شخصی سخن می‌گوید که سیاستها و رفتاری نزدیک به اندیشه سعدی دارد، تمام گزاره‌ها به ذکر خوبی خودی اختصاص دارد و سخنی از مشروعیت‌زدایی به میان نمی‌آید؛ اما در برابر افرادی که شیوه و مسلکشان با سعدی فاصله دارد، زبان به نصیحت می‌گشاید و در خلال مدح مخاطب برای اصلاحش می‌کوشد؛ از این رو، اندیشه و رفتاری را که مطلوب نمی‌داند، مشروعیت‌زدایی می‌کند. سعدی از فرایندهای قدرتمند ارزشگذاری و عقلانی‌کردن برای رد کردن این نوع سیاستها و رفتار بهره می‌گیرد.

برجسته کردن خوبی خودی

سعدی در مشروعیت‌بخشی به خودی بیشتر از فرایندهای زیر بهره می‌برد:

❖ **ارزشگذاری اخلاقی (۵۰٪):** در این بخش، سعدی بیشتر بر صفاتی همچون عدالت، خرد و رعیت‌پروری تأکید می‌کند که برای مخاطبان خودی اهمیت زیادی دارد. این فرایند غالباً برای تأیید ویژگیهای مثبت شخصی و اخلاقی ممدوح استفاده شده و از طریق صفاتی چون «عادل»، «خیرخواه» و «عالم» به مشروعیت‌بخشی کمک کرده است.

❖ **عقلانی کردن (۳۰٪):** سعدی در این فرایند بر تأثیر مثبت رفتار حاکم بر جامعه تأکید می‌کند و به اهداف و نتایج عملکرد او می‌پردازد. این درصد نشان‌دهنده استفاده زیاد از این فرایند در توضیح چگونگی تأثیر عدالت و خردمندی حاکمان بر رفاه و آرامش عمومی است.

❖ **اعتباربخشی (۱۵٪):** سعدی در اینجا به جایگاه‌های سنتی و عرفی ارجاع داده و از دین و مقام‌های دینی استفاده کرده است. این درصد در قصاید خطاب به حاکمان مسلمان و خودی زیاد است؛ چرا که اعتبار دینی و مشروعیت سنتی در پذیرش قدرت حاکمان مسلمان نقش مهمی داشته است.

❖ **اسطوره‌سازی (۵٪):** این روش در اشعار خطاب به خودی کمتر استفاده شده و تنها به عنوان اشاره‌های داستانی و نمادین به کار رفته است. اسطوره‌سازی برای تأیید صفات انسانی مخاطبان خودی کمتر مؤثر بوده است که سعدی به طور محدود از آن بهره می‌گیرد. پیش از این به دلایل کم‌توجهی سعدی به فرایند اسطوره‌سازی در قصاید پرداخته‌ایم.

سعدی در مدح حاکمان مطلوب بر صفات اخلاقی و ارزشی همچون عدالت، خرد

و قدرت مشروع تأکید می‌کند:

✓ **عدالت و خرد:** برای نمونه از «وزیر عالم و عادل» و «پناه ملک» برای صاحب‌دیوان استفاده شده است که بر برتری حاکمان خودی تأکید می‌کند.

✓ **نسب خانوادگی و وراثت:** سعدی برای مشروعیت‌بخشی به حاکمان خودی از سنت و عرف نیز کمک می‌گیرد تا نشان دهد که این حاکمان ریشه‌ای معتبر دارند. سعدی با برجسته‌کردن عامل وراثت مبنای دیگری برای تأیید قدرت او معرفی می‌کند و بخشی از سعادت حکمرانی را به خاندان او «ز سعد ابوبکر تا سعد زنگی / پدر بر پدر نامور جد بر جد» و رعیت‌پروری او نسبت می‌دهد. توجه به سرنوشت نیکو و اقبال اتابک از پرتکرارترین گزاره‌های مطرح در خطاب به این سلطان است.

✓ **تأیید قدرت توسط خدا:** او در توصیف ظل‌الله بودن پادشاهان مطلوب از «خداوند فرمان ملک» یاد می‌کند که مشروعیت الهی حاکمان را بازتاب می‌دهد و جایگاه ویژه‌ای برای آنها قائل می‌شود.

در نگاه به حاکمیت و در محور آن پادشاه، ایدئولوژی ظل‌الله بودن سلطان، بنیان اندیشه سیاسی سعدی را شکل می‌دهد. این ایدئولوژی از مهمترین منابع قدرت سیاسی در اندیشه ایرانشهری است که در گفتمان دینی نیز ریشه دارد. رگه‌های اندیشه اشعری در این نگاه سعدی دیده می‌شود؛ هنگامی که شاه، تاج، تخت، دربار و بارگاه نمونه‌برداری از آستان و بارگاه خداوند است و شاه مانند خداوند و در آسمان شبیه‌سازی می‌شود (اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۳۱).

سعدی باتکیه بر این اصل قدرت هر حاکمی را می‌پذیرد. سلطان در تفکر اشعری و اندیشه ایرانی سایه خدا بر زمین و برگزیده خداوند است؛ ازاین‌رو، قدرت مطلق در اختیار سلطان است و مرگ و زندگی انسانها و سرنوشت جامعه وابسته به فرمان او؛ اما سعدی حاکم مطلوب، اتابک، را بابت این برگزیدگی می‌ستاید.

در خطاب به وزیر، علاوه بر قدرت سیاسی، فضیلت خردمندی و عالم بودن نیز مطرح است. «جهان فضل و فتوت جمال دست وزارت / که زیر دست نشانده مقربان مکین را». قدرت و دانایی پرتکرارترین گزاره‌هایی است که سعدی در مدح صاحب‌دیوان مطرح می‌کند. ریشه فرهنگی این تفاوت معنادار از آنجا ناشی می‌شود که سلاطین در تاریخ سیاسی جهان اسلام و ایران با اتکا بر قوه قهریه و مالیه (زور و زر) قدرت

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

سیاسی را قبضه و از آن صیانت می‌کنند؛ ولی وزیران در دوره اسلامی، که فرمانروا شاه آرمانی ایرانی نبود به تنها نهادی متعلق بودند که به پشتوانه خرد، علم و دانش مُکْتَسَب و تجربه خاندانی مقام وزارت را احراز می‌کردند (طباطبایی، ۱۳۸۶: ۶۶).

میزان استفاده از فرایند عقلانی کردن در قصاید خطاب به اتابک و صاحب‌دیوان تقریباً برابر است؛ اما محوریت خردگرایی در قصایدی که خطاب به صاحب‌دیوان است با قصاید خطاب به سلاطین متفاوت است. در اندیشه سیاسی سعدی، پادشاه محور اصلی حکومت و حفظ قدرت است. توجه به قدرت شاه «خداوند فرمان ملک سلیمان» از مهمترین گزاره‌های مطرح در مدح اتابک است.

نادیده گرفتن بدیهای خودی

سعدی در مدح اتابکان، فقط به نقاط قوت آنها توجه، و از ذکر احتمالی نقاط ضعف خودداری می‌کند که این امر در جدولهای توصیف صفات حاکمان مطلوب نیز مشهود است؛ بر فانی بودن حکومت و قدرت این گروه تأکید نمی‌کند.

برجسته کردن بدیهای دیگری

سعدی در اشعار خطاب به دیگری (حاکمان مغول) روشهای مشروعیت‌زدایی و انتقاد را به شکلهای زیر به کار می‌برد:

❖ **ارزشگذاری اخلاقی (۴۰٪):** با تأکید بر ویژگیهای منفی چون ظلم، خشونت و بی‌عدالتی. سعدی در تلاش است تا قدرت دیگری را فاقد مشروعیت اخلاقی جلوه دهد. این فرایند بیشتر در قالب انتقاد از بی‌عدالتی و عدم توجه به رعایت قوانین اخلاقی و اجتماعی دیده می‌شود.

۱۳۱

❖ **عقلانی کردن (۳۵٪):** سعدی با پیش‌بینی سرانجام رفتار ظالمانه و تأثیرات منفی آن بر جامعه و حاکمان به مشروعیت‌زدایی از آنها می‌پردازد؛ در این فرایند از استدلال برای نمایش ضعف‌های حکومت مغول استفاده می‌کند.

❖ **اعتباربخشی (۲۰٪):** سعدی در این فرایند از مبانی و اصول دینی برای انتقاد از دیگری و عدم تطابق آنها با ارزشهای دینی و اجتماعی بهره می‌گیرد و بدین وسیله از مشروعیت دیگری می‌کاهد.

❖ **اسطوره‌سازی (۵٪):** سعدی در مواردی از داستانها و اسطوره‌های تاریخی برای

نشان دادن سرانجام حاکمان ظالم استفاده می‌کند. این میزان کم اما مؤثر در یادآوری تاریخ حاکمان پیشین و عاقبت ظلم نقش دارد و در قصاید خطاب به مغولان به کار رفته است.

سعدی برای مشروعیت‌زدایی از حاکمان مغول صفاتی را برجسته می‌کند که حاکی از بی‌ثباتی و عدم مشروعیت آنهاست:

– تأکید بر ابزارهای خشونت‌آمیز: سعدی به ویژگی‌هایی چون «زور بازو» و «شمشیر تیز» اشاره می‌کند که به جای عقلانیت و عدالت بر زور و خشونت حاکمان مغول تکیه دارد (متن اصلی مقاله سعدی ۲).

– فانی و بی‌ثبات بودن قدرت: سعدی با یادآوری بی‌ثباتی دنیا و اشاره به موقتی بودن قدرت، مانند عبارت «بس بگردید و بگردد روزگار»، حاکمان مغول را فاقد عمق و ماندگاری می‌داند.

نادیده‌گرفتن خوبیهای دیگری

سعدی برای تأکید بر عدم مشروعیت حاکمان مغول، حتی در مواقعی که ممکن است آنها دارای ویژگی‌های مثبت باشند، آنها را برجسته نمی‌کند و مورد توجه قرار نمی‌دهد. سعدی در خطاب با دیگری نیز اصل ظل‌اللهی را می‌پذیرد ولی می‌کوشد این مزیت دیگری را نادیده بگیرد و سایه خداوند بودن انکیانو را مناسبتی برای نصیحت او کند تا سلطان را از رعیت‌آزاری بر حذر دارد؛ «چون خداوندت بزرگی داد و حکم / خرده از خردان مسکین درگذر» (سعدی، قصاید، ۷۴۵). تفاوت معنادار تأکید سعدی بر قدرت شاه در خطاب پادشاه مطلوب و پادشاه بیگانه نشان از باور او به این اصل در کنار تلاشش برای بهبود اوضاع با تغییر صفات سلطان دارد. سعدی در معرفی قدرت امیر مغول فقط به ابزار زور توجه می‌کند «زور بازو داری و شمشیر تیز / گر جهان لشکر بگیرد غم مدار»؛ گرچه این زور، بدی دیگری به حساب نمی‌آید، سعدی با تأکید بر بی‌اعتبار و فانی بودن این قدرت آن را کمرنگ می‌کند و حتی می‌کوشد وجه نامطلوب آن را برجسته کند. اشاره به فانی بودن دنیا از پرتکرارترین گزاره‌های مطرح در قصاید سعدی خطاب به دیگری است و در تمام موارد، پشتوانه این تأکیدها گفتمان دینی است. توجه به بی‌ثباتی قدرت و دنیای مادی در خطاب اتابکان سلغری و برادران جوینی به این مفهوم اشاره‌ای نمی‌کند.

_____ مبنای مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

بس بگردید و بگردد روزگار دل به دنیا درنبندد هوشیار
ای که دستت می‌رسد کاری بکن پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار
(همان)

یاری گرفتن از دین و خرد برای تأیید خودی و طرد دیگری

با نگاه به سخنان سعدی خطاب به اتابک و صاحب‌دیوان در مقابل امیر مغول می‌توان سوگیری را در کلامش مشاهده کرد. سعدی برای تأیید قدرت خودی از گفتمان خردگرا کمک می‌گیرد. همان‌طور که مشاهده شد، گفتمان خردگرا و گفتمان دینی دو مبنای نظری اصلی هستند که سعدی برای توصیف خودی و دیگری استفاده کرده است. عقلانیت، محور گفتمان خردگراست اما این خرد از یک سو به بقای حکومت و شاه‌گرایش دارد و از سوی دیگر با نتیجه‌گرایی پیوند خورده است. در نگاه سعدی که تحت تأثیر اندیشمندان سیاسی پیشین، مانند غزالی و خواجه نظام است، شاه محور حکومت است. آنچه را سعدی برای تعریف پادشاه در گفتمان خردگرا مطرح می‌کند، می‌توان در دو اصطلاح کلیدی «احتیاط» و «عدالت» صورتبندی کرد. در این موارد، می‌توان گرایش سعدی به خردگرایی و تعامل گفتمان خردگرا و گفتمان دینی را مشاهده کرد. هنگامی که سعدی با فرایندهای عقلانی‌کردن و ابزارهای تأثیرمحوری و پیشبینی می‌کوشد مخاطب را اقناع کند که «پرهیز از رعیت‌آزاری» و «رعیت‌پروری» در کنار «توجه به دین و اهل دین» به ادامه حکومت و نام نیک می‌انجامد، خدمت‌رسانی وجه مشترک این ویژگی‌هاست که گفتمان خردگرا و مردمگرا در آن اتفاق نظر دارند. خردگرایی سعدی وقتی معطوف به انسان است، رنگ انسانگرایی به خود می‌گیرد. باتوجه به تأکید سعدی بر فضیلت خرد در خطاب به همه ممدوحان و میزان استفاده او از فرایند عقلانی‌کردن و اعتباربخشی به پشتوانه خردمندان، می‌توان خردگرایی را مهمترین منبع قدرت و مشروعیت در نظر او دانست.

کلام اشعری در زمانه سعدی مهمترین ایدئولوژی گفتمان دینی و تقدیرگرایی از محوری‌ترین اندیشه‌های این گفتمان است؛ بااین حال، سعدی با تلاش برای تعلیم و اصلاح جامعه، اندکی از این تفکر فاصله می‌گیرد و می‌کوشد به گزاره‌های خردورزانه خود با کمک گفتمان دینی مشروعیت ببخشد. گفتمان دینی در کنار خردگرایی مهمترین منبع قدرت و مشروعیت در اندیشه و زمانه سعدی است. فقها و متشرعان از

قدرتمندترین گروه‌های اجتماعی این دوره هستند و بالینکه در قرن هفتم، بعد از سقوط بغداد تاندازه‌ای نفوذ خود را از دست داده‌اند، همچنان هژمونی گفتمان دینی بر جامعه حاکم است تا جایی که سعدی تباهی اسوه‌های علم و تقوا را دلیل ستم سلطان می‌داند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۳۱۶). سعدی تحت تأثیر اندیشه زاهدانه غزالی، زهد را بنیاد استوار عالم می‌داند و حتی بی‌تدبیریه‌های اهل سیاست را نتیجه بی‌عملی زاهدان می‌بیند؛ اما بار دیگر میانه‌روی سعدی مسیر او را از غزالی جدا می‌کند؛ در این میانه راهی می‌جوید و پادشاهی را که به عدالت توجه دارد بر پارسای زهد دروغگو ترجیح می‌دهد (همان، ۳۱۷ و ۳۱۸).

«میانه‌روی پادشاه و عدالت‌ورزیدن او» از اصول اندیشه سیاسی سعدی است. عدالت مفهومی است که همه سیاستنامه‌نویسان به آن تأکید کرده‌اند؛ اما میانه‌روی از ویژگی‌های متمایز سعدی در این عرصه است. پادشاه باید برای حفظ تعادل و انسجام جامعه همواره میانه‌رو باشد (همان ۳۲۴ و ۳۲۵). عدالت در گفتمان خردگرایی بازتعریف می‌شود؛ به این ترتیب از محوری‌ترین اصولی که گفتمان دینی و خردگرایی بر سر آن تعامل دارند، عدالت (مفهوم مقابل آن ظلم) است. احادیثی مانند «العدل اساس الملك»، عدالت را از اصول مملکت‌داری می‌دانند. خردگرایی نیز عدالت را ضامن بقای ملک می‌داند. معنای عدالت در گفتمان خردگرا و گفتمان دینی همپوشانی بسیاری دارد. هم‌چنین در گزاره‌هایی که سعدی به کمک آنها این مفهوم را در این دو گفتمان بازتعریف می‌کند از فرایندهای مشابهی (عقلانی‌کردن، ارزشگذاری) استفاده شده است. مردم‌گرایی، که در روزگار سعدی کامل صورت‌بندی نشده است و جایگاهی در بازی قدرت ندارد در اندیشه سعدی حضور دارد. سعدی بارها فلسفه وجود حکومت را خدمت به رعیت می‌داند و مهمترین وظیفه شاه را خدمتگزاری به مردم معرفی می‌کند. مردم‌گرایی در بسیاری از آثار سعدی نقش پررنگی ایفا می‌کند؛ اما در قصاید، بسیار کمرنگ است. سعدی عدالت و رعیت‌پروری را همسوی یکدیگر مطرح می‌کند و آنها را ضامن بقای ملک می‌داند:

ز سوز سینه فریادخوانان چنان پرهیز کردند که از سم
که موران چون به گرد آیند بسیار به تنگ آید روان در حلق ضیغم
(سعدی، قصاید، ۷۵۳)

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

عدالت، رعیت‌پروری و دوری از رعیت‌آزاری در قصاید خطاب به امیر مغول بیشتر از اتابک مطرح است. این تفاوت نشان‌دهنده تأکید سعدی بر مفهوم عدالت و نگرش انتقادی او به شیوه‌های حکومتداری ممدوح است. او از سویی با تأکید بر عدالت و به کمک ابزارهای عقلانی کردن می‌کوشد با نیروی خرد، مخاطب را به سوی اصلاح شیوه حکمرانی سوق دهد و از سوی دیگر با این تأکید، متضاد عدالت یعنی ظلم و ستم را از ویژگیهای حکومت دیگری بداند و آن را برجسته کند.

سعدی در قصاید، بیشتر از هر قالب دیگری سخن از خود و اعتبار سخنش می‌گوید. این قالب عرصه رقابت شاعران است؛ عرصه‌ای که شاعر به وسیله کلام خود به شخصی اعتبار می‌دهد یا اعتبارش را زیر سؤال می‌برد. قصیده، عرصه قدرت‌نمایی شاعران است. سعدی مخاطبش را فردی هوشیار و صاحب‌دل می‌داند و پندی پدروار به او می‌دهد. ضمن حقیقت دانستن کلام خود، مداحان دیگر را که می‌کوشند حقیقت را وارونه جلوه دهند، متملق می‌خواند:

دیگران حلوا به طرغو آورند من جواهر می‌کنم بر وی نثار
یا
سعدیا چندان که می‌دانی بگوی حق نباید گفتن الا آشکار
(همان، ۷۴۶)
(همان)

هم‌چنین تند سخن گفتن با شهریار را کار هرکسی نمی‌داند ولی خود را مجزا می‌کند و با استناد به هنر سخنوریش امیر مغول را خطاب قرار می‌دهد:

نه هر کس حق تواند گفت گستاخ سخن ملکی‌ست سعدی را مسلم
(همان)

نتیجه‌گیری

سعدی در قصاید خود، که خطاب به اتابکان فارس و وزرای خودی، مانند عظاملک جوینی سروده به‌طور گسترده از فرایند ارزشگذاری اخلاقی و عقلانی کردن استفاده کرده است. این حاکمان براساس صفاتی چون عدالت، خرد و توجه به رعایا، مشروعیت اخلاقی و عقلانی دریافت کرده‌اند که به‌صورت تکرار صفاتی نظیر عادل، امین و فضل‌شناس مشهود است. سعدی با اتکای به فرایند عقلانی کردن، حکومت این حاکمان را وسیله‌ای برای تحقق اهداف اجتماعی همچون حفظ نظم و عدالت معرفی کرده و برای توجیه مشروعیت آنان به تأثیر مثبت اجتماعی اقداماتشان اشاره کرده است.

در قصاید خطاب به مغولان بویژه انکیانو، مشاهده می‌شود که سعدی برای مشروعیت‌زدایی از این حاکمان بیگانه، تمرکز را بر بی‌ثباتی قدرت آنان و نقد سیاستهای خشن و ستمگرانه‌شان گذاشته است. او در خطاب به مغولان از تمثیل‌ها و قیاسهایی بهره می‌گیرد که به فانی بودن دنیا، قدرت محدود و شکننده نظام حکمرانی مغول اشاره دارند و با اشاره به زور و شمشیر، آنها را تنها منبع قدرت مغولان می‌داند. این امر نشان‌دهنده تلاش سعدی برای مشروعیت‌زدایی حکومت دیگری و تلاش برای بهبود اوضاع آن به وسیله اصلاح حاکمان است.

سعدی در خطاب به حاکمان مطلوب از هر دو گفتمان دینی و خردگرایانه برای توجیه قدرت و تثبیت جایگاه آنها بهره می‌گیرد. در زمانه‌ای که ایدئولوژی اشعری و تفکر تقدیرگرایانه در شیراز غلبه داشت، سعدی در کنار تأکید بر ظل‌الله بودن پادشاه بر خردگرایی و مسئولیت اجتماعی حاکمان تأکید می‌کند و از طریق استدلالهای عقلانی، مفاهیم ثابتی همچون عدالت و رعیت‌پروری را در نظام سیاسی حاکمان مطلوب خود برجسته، و به این وسیله این حکمرانی را مشروع می‌کند.

سعدی در قصاید خطاب به مغولان از استدلالهای عقلانی استفاده، و نتایج پیش‌بینی‌شده عملکرد نادرست آنان را تبیین می‌کند. او این حکام را از دید پیامدهای طبیعی بی‌عدالتی و استفاده از زور نصیحت، و با پیش‌بینی نتایج ویرانگر سیاستهای خشن مغولان تلاش می‌کند حاکم بیگانه را نیز به سمت سیاستهای عدالت‌محور سوق دهد.

1. Discourse analysis

۲. Legitimization: این واژه در اصل به معنای توجیه و اقناع مخاطب است و کاربرد معادل فارسی آن به صورت مشروعیت‌بخشی یا مشروعیت‌زدایی با معنای مصطلح واژه مشروعیت در جامعه‌شناسی و سیاست متفاوت است. ما در این مقاله، بیشتر معنای اقناع‌بخشی آن را مد نظر داریم.

3. De-legitimization

4. Authorization.

5. Moral Evaluation

6. Rationalization

7. Mythopoeic.

8. Self.

9. Other.

10. Socio-cognitive approach.

11. emphasizing positive characteristics about "us".

_____ مبانی مشروعیت سیاسی حکومت‌ها از نظر سعدی (مطالعه موردی چهار قصیده مدحی)

12. emphasizing negative characteristics about "them".
13. de-emphasizing positive characteristics about "them".
14. de-emphasizing negative things about "us".
15. Ideological Square.
16. Authorization.
17. Moral Evaluation.
18. Rationalization.
19. Mythopoeic.

فهرست منابع

- اسلامی، روح‌الله؛ (۱۳۹۷) *سیاست‌نامه سعدی*، تهران: انتشارات تیسرا.
- اقبال آشتیانی، عباس؛ (۱۳۸۸) *تاریخ مغول*، تهران: امیرکبیر.
- امیدی، علی و احمدی‌نژاد، حمید؛ (۱۳۹۷) «غیریت‌سازی خاکستری در شاهنامه فردوسی بر اساس نظریه گفتمان لاکلائو و موفه»، *مطالعات ملی*، ۱۹ (۲) (۷۴)، صص ۲۳-۴۲.
- براون، ادوارد گرانویل؛ (۱۳۵۱) *از سعدی تا جامی: تاریخ ادبی ایران از نیمه قرن هفتم تا آخر قرن نهم هجری*، عصر استیلای مغول و تاتار، ترجمه و حواشی: علی‌اصغر حکمت، چ سوم، تهران: ابن‌سینا.
- بیانی (اسلامی ندوشن)، شیرین؛ (۱۳۸۱) *دین و دولت در ایران عهد مغول*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. چ ۲، ج ۱ و ۲.
- رضایی‌پناه، امیر و شوکتی‌مقرب، سمیه؛ (۱۳۹۵) *تحلیل گفتمان سیاسی*، چ ۲، تهران: تیسرا.
- زرین‌کوب، عبدالحسین؛ (۱۳۸۶) *حدیث خوش سعدی*، تهران: سخن.
- _____؛ (۱۳۸۶) *با کاروان حله: چ پانزدهم*، تهران: انتشارات علمی.
- شیمیزو، ناومی؛ (۱۳۹۰) *معیارهای اخلاقی در آثار سعدی*، تهران: انتشارات علمیفرونگی.
- طباطبایی، سیدجواد؛ (۱۳۸۶) *دیپاچه‌ای بر نظریه انحطاط ایران: چ هفتم*، تهران: مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر.
- _____؛ (۱۳۹۴) *تاریخ اندیشه سیاسی در ایران: تهران: مینوی خرد*.
- فولادی، مهناز؛ محمد سرور مولایی، مهدی فرهادی منفرد؛ (۱۳۸۳) *تأثیر حمله و حکومت مغول بر شعر فارسی: پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه الزهرا*.
- قزوینی، محمد؛ (۱۳۱۷) *ممدوحین شیخ سعدی*، تهران: مجله «تعلیم و تربیت».

گرچی، مصطفی؛ زهرا حیاتی و سیدمحسن حسینی موخر؛ (۱۳۸۶) اصول مشترک هویت ایرانی از خلال متون عرفانی، از هویت ایرانی؛ تهران: انتشارات سوره مهر.

مصلح‌الدین سعدی شیرازی؛ (۱۳۸۹) قصاید سعدی؛ چ سوم، تهران: فقنوس.

موحد، ضیاء؛ (۱۳۷۸) سعدی؛ تهران: طرح نو.

ون‌دایک، تئو.ای؛ (۱۳۹۴) ایدئولوژی و گفتمان؛ ترجمه محسن نوبخت، تهران: سیاه‌رود.

_____؛ (۱۳۸۲) مطالعاتی در تحلیل گفتمان: از دستور متن تا گفتمان‌کاوی انتقادی؛ مترجم: پیروز ایزدی، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

یزدان‌پرست لاریجانی، محمدحمید؛ (۱۳۹۶) آتش پارسی (درنگی در روزگار، زندگی و اندیشه سعدی)؛ چ سوم، تهران: اطلاعات.

- Kress, G. (1985). **Discourse, text and readers: A sociocognitive approach**. London: Routledge.
- Van Leeuwen, T (2007). Legitimation in discourse and communication, London, Los Angeles, New Dehli and Singapore.
- _____ (2008). *Discourse and practice, New tools for critical discourse analysis*. New York: oxford university press.
- Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice, New tools for critical discourse analysis*. New York: oxford university press.
- Van Dijk, T.A (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity, In R. Wodak & M. Meyer (eds), **Methods of Critical Discourse Analysis**. London: SAGE Publication.
- _____ (1995). Ideological Discourse Analysis. New Courant, 4, 135-161. Special issue Interdisciplinary approaches to discourse Analysis, ed. by Eija Ventola and Anna Solin; <http://www.discourses.org/OldArticles.html>.

